

ב וכל זה כשהשררה בעצמה היא כפופה אבל אם העלין בלבד הן כפופים אפילו נכפף גם העלה העליון האמצעי הרי זה כשר לפי שכן דרך הרבה לולבין שעליהן הן כפופים¹⁴ ויש פוסל¹⁵ אם רוב עלי הלולב הן כפופין כראשיתן אפילו כל שהוא ויש להחמיר כדבריהם אבל אם הוא שעת הדרחק שאי אפשר למצוא לולב אחר יש לסמך על סברא הראשונה¹⁶ ומותר לבודך על לולב זה¹⁷ אפילו אם כל עליו הן כפופין וכן מיום שני של חג ואילך שאין חיוב נמילת לולב בהן מדברי תורה אלא מדברי סופרים¹⁸ יש להקל כסברא הראשונה אם אי אפשר לי למצוא בקל לולב אחר. עיין סי' תרמ"ו¹⁹:

כא וכל זה כשלא נכפפו אלא ראשי העלין ונשאר הגוף גדול מהעלין בלי כפיפה אבל אם גוף העלין נכפפו הרבה מאד לאמצען ונראה כמו שנכפף העלה לשנים פסול שאין זה הדרור כלל²⁰:

תרמו דיני הדם וכו' י"ד סעיפים:

א וענף עין עבות^א דרשו חכמים^ב שענפיו (פירוש עליו^א) חופין את עצינו שכן הוא משמעות הכתוב וענף עץ כלומר שכל העץ הוא ענף דהיינו שהוא מחופה בעלין ע"י שהן (עשיון בקליעה) שוכבין על אפיהן^ג עבות שעליו קלועין כמין קליעה^ד דהיינו שהן מורכבין זה על זה כעין שלשלת ואיזה הוא הרי אומר זה הדם^ו:

ב ואינו נקרא עבות אלא א"כ יוצאין ממנו לפחות שלשה עלין מן אחד^א כלומר שיוצאין שלשה עלין או יותר סמוכין זה לזה בעיגול אחד שאין אחד מהם נמוך מחבירו אע"פ שאין כלי השלשה עלין יוצאין מעוקן אחד כיון שהן דבוקין זה בזה ועומדין בשוה בעיגול אחד הרי זה עבות^ב אבל אם שני עלין הן עומדין בשוה דבוקים זה בזה ועלה השלישי הוא למעלה מהם או שהשלישי יוצא למטה מהשנים ועולה ורוכב על גבי השנים^ג אין זה עבות אלא נקרא הדם שומה^ד ופסול כל^ה שבעה^ו אפילו בשעת הדרחק שאי אפשר למצוא הדם אחר^ז ואין ליטול אותו אפילו בלא ברכה כיון שאינו מין הדם הכשר כלל^ח. עיין סימן תרמ"מ^ט:

ג ולכתחלה מצוה לחזר אחר הדם שכולו עבות דהיינו שכל הקנינים של עלין היוצאין בכל אורך שיעורו שהוא שלשה מפרחים כמו שיתבאר בסי' תר"ג יש בכל קן וקן שלשה עלין מ"מ^א אם אין כולו עבות כיון שרובו עבות דהיינו שרוב קנינים של עלין היוצאין בתוך

צד רא"ש כלל ב"ס י' רבנו ירוחם תיב ח ח"ג (ג, ג).
טו ורובו ע"פ. רכ"ב משה ס"ק ו (שכן נהגין).
צה לבוש ס"ב. מ"א ס"ק ה. וראה ספר המנהגים – רבי' ע"י 65: לוקחין לולב שאין עליו כפופין (הגן) כפתורים יקעפלאך).
צו ט"ז ס"ק י'.
צז ראה לעיל ס"ז וש"נ.
צח בללקחן ס"ה תרנ"ג מ"ב.
צט סקני' י' (לענין הדם). וראה גם לקמן ס' תרנ"ט ס"ט (נכפפו רוב ראשי העלין שבולב).
ק ט"ז שם. אלה רבין ס"ק ט.
סימן תרמו
א ויקרא כג, ט.
ב גמרא לב, ב. מור וש"ע ס"ג.
ג רש"י שם ד"ה ענף, רמב"ם פ"ז ה"ב וש"ע שם. לבוש

ס"א.
ד רש"י שם. וראה דברי נתיבות ס"ה נח (ג, ג).
ה גמרא (בבירא) שם.
ו רש"י שם ד"ה בעיני, יב, א ד"ה היינו.
ז רב יהודה שם בגמרא. מור וש"ע שם.
ח תוס' שם ד"ה תלמא. רא"ש פ"ג ס' ה. מור ולבוש ס"ג.
ט רמב"ם שם. רמב"א שם ד"ה ה"ב. ש"ע ולבוש שם.
י רש"י שם ד"ה תרי ודה. רמב"א שם. לבוש שם.
יא גמרא שם. רמב"ם וש"ע שם.
יב תמים דעים ס' רכז. רבנו ירוחם תיב ח ח"ג (ג, ג).
יג מ"א ריש ה"ט.
יד ב"י סימן תרמ"ט ד"ה וכל הפסולים. וראה חידושי צמח
טז ס"ג ד"ה דמכות (עק, ב).
טז סכ"ג, וש"נ.

הלכות לולב תרמו

שלו

אורך שיעורו שהוא שלשה מפחים יש בכל אחד ואחד מהם שלשה עלין הרי זה כשר ומותר לברך עליו לבתחלה^{טו}:

ד' ואם בתחלה היה כולו או רובו עבות ואח"כ נשרו^{טז} ממנו עלין אפילו נשר עלה אחד מכל קן וקו"י מכל הקנינים של עלין היוצאין בכל אורך שיעורו ואפילו מקצת הקנינים נשרו עליהן לגמרי ולא נשתייר בהן אפילו עלה אחד^{טז} הואיל וברוב הקנינים נשתייר בכל אחד ואחד מהן רוב שיעור עבות דהיינו שבכל אחד ואחד מהן נשתייר שני עלין שלמין שלא נשרו הרי זה כשר^{טז}:

ה' הרם המצוי שיש בכל קן וקן היוצא ממנו שבעה עלין ונשרו מהן ארבעה עלין מכל קן וקן הרי זה כשר אף על פי שרוב עליו נשרו מכל מקום הרי נשתייר שיעור עבות בכל קן וקן^{טז} אבל אם ברוב הקנינים של עלין היוצאין ממנו נשרו חמשה עלין מכל אחד ואחד מהן אפילו אם מיעוט הקנינים לא נשר מהן כלל והן שלמים שבעה עלין בכל אחד ואחד מהן מכל מקום כיון שרוב הקנינים נשרו רוב עליהן וגם לא נשתייר בכל אחד ואחד מהן שיעור עבות הריינו שלשה עלין הרי זה פסול^{טז}:

ו' ובמדינות אלו שאין הדסים כשרים מצוין נוהגין לברך על הרם שאין בו שלשה עלין בקנה אחד אלא הן גדולים שנים על גבי שנים^{יז} ויש שלמדו^{יז} עליהם וזות שלא אמרו שכל הרם שאין בו שלשה עלין בקן אחד הרי זה הרם שומה אלא כשעלה השלישי^{יח}:

ז' והדסים האלו כיון שאין בהן רק שני עלים בכל קן לפיכך אם ברוב הקנינים של עלין היוצאין באורך שיעורו שהוא שלשה מפחים נשר עלה אחד מכל אחד ואחד מהן הרי זה פסול שהרי ברוב הקנינים לא נשתייר בכל קן וקן רוב שיעורי עבות דהיינו שני עלין^{יז} וצריך לזהור מאד בזה הדרבה פעמים נושרים עלין הרבה מההרם ואין משגחין על זה^{יז}:

ח' יבשו עליו פסול^{יח} לפי שאין זה הדרו^{יח} אבל אם לא הגיעו לכלל היבשות אע"פ שכבר כמעט כשר^{יח}.

וכמה שיעור היבשות^{יח} כשהן נפרכין בצפור^{יח} כשממשמש בהן^{יח} וגם^{יח} כלה כל מראה

כה חסר המיוס. במהרי"ק שם: שהעלה השלישי למטה מהשנים עולה ורובם כי הוא דמוקרי הרם שומה אבל אם הוא למעלה מן השנים כמו שהוא באותו שאנו תולין לקריא לו הרם שומה אפשר שהוא כשר ליש"י [ראה לעיל ס"ב]. וברמ"א שם: אינן קראים הרם שומה הואיל והם שנים על גב שנים.

כו ב"ה ד"ה ומ"ש ואדני אבי קרבן נתנאל שם. אלה רבה ס"ק ב.

כז מ"ח סוף ס"ק ח.

כח חשונה לב, ב. מור וש"ע ס"ז.

כט נמוך כג, ב. א. א. [לענין לולב, ובלעיל ס"י תרבה סמ"ז]. רש"י, א. ד"ה ובריאש [לענין הרם]. מ"ח ס"ק י.

ל ברייתא לא, מע"א. מור וש"ע שם. וראה גם לקמן ס"י תרבה ס"ז [בערבה]. ס"י תרבה ס"א [באתרוג].

לא דאבי"ד בתמים דעים ס"י רלב. הובא ברא"ש רפ"ג. טור וש"ע ס"ז. וראה לעיל ס"י תרבה ספ"ו וש"י.

לב משאת בנימין ס"י ז. מ"א ס"ק ג.

לג רש"י במורות ל, א. ד"ה נפרכת [לענין כבור]. וראה גם לעיל ס"י תרבה ספ"ו [לענין לולב].

לד משאת בנימין שם. ד"א שם.

טז דאבי"ד בתמים דעים ס"י רכה, ובחשנות פ"ז ה"ב רא"ש פ"ג ס"י. מור וש"ע ס"ה. ובלעיל ס"י תרבה ס"ט [לענין לולב, דמני ברוב עלין כשרים]. וראה שיערים מצויינים בהלכה ס"י קלו ס"ק יא.

יז משה לב, ב. [נפרצו]. לפירוש רש"י שם ד"ה נפרצו [נשרו]. רא"ש שם פ"ג ס"י. וראה לקמן ס"י תרבה סכ"ג [במוטרו], מ"עם הפסול מיטום שאין שני עליו.

יח נמוך שם [שפסול רק כשנשרו תרו], לפירוש הרא"ה, הובא ברין [מו, ב] ד"ה משכחת, וברשב"א שם ד"ה אמר ר"פ. רא"ש שם ומוך, לפירוש הב"ה ד"ה תו בו. ט"ז ס"ק ח. אלה רבה ס"ק ב.

יט ובלעיל ס"ז. דמני ברוב עלין שבאורך שיעורו מפחים.

כ קרבן נתנאל שם אות ח [שפסול רק כשנשרו רוב עליו מרוב אחרו]. ובלעיל ס"י תרבה ס"ט [לענין לולב] דמני בתרי רובי לחשודי [רוב העלין ברוב ארכן]. וראה באור הלכה ס"ה ד"ה ולעיקובא. ארבעת המינים [ויטר] ע"י צ"ח.

כא נמוך לב, א. מור וש"ע ס"ה.

כב ב"ח שם. ט"ז שם.

כג תרומת הדיש ח"ב ס"י רגז. דמ"א ס"ג.

כד מהרי"ק שורש נא ענף ב. וראה רמ"א שם.

הלכות לולב תרמו

שלה

ירקות שבהן והלכינו פניהם או הן נקראים יבשים שהרי אפילו אם תשרה אותן במים כמה ימים לא יחזרו למראיהן וחרי הן כעץ יבש שאפילו אם תשרה אותו במים כמה ימים לא יסור מעליו שם היבש אבל קודם שהלכינו פניהם אע"פ שהן נפרכין בצפורן מחמת יבישותן מ"מ אם תשרה אותן במים יום או יומים יחזרו לכמות שהיו במשמושו ובמראיתן¹⁰⁷:

ט אם יבשו רוב עלין של כל שלשה בדי הדם ונשתירו ככל בד ובר קן אחד שיש בו שלשה עלין לחין כשר¹⁰⁸ והוא שקן הלח הזה הוא עומד בראש הבר¹⁰⁹ לפי שראש הבר הוא עיקר מראית ההדס שהאדם רואה אותו בתחלת השקפתו¹¹⁰ ואם הוא יבש הרי אין ההדס הדר כלל¹¹¹ שעיקר הדרו תלוי בראשו:

י ואם השלשה עלין אלו שבראש הכדים אינן לחים גמורים אלא הן כמושים אע"פ שאם היו כל עליו הדם כמושים הרי הוא כשר¹¹² מכל מקום עכשו שכולן יבשים אין הכמושו מציל מיד היבש שלא יפסול אלא הלח ההדר הוא שמציל¹¹³ ויש חולקין¹¹⁴ על זה ואומרים כיון שבמשו כשר הרי הוא לכל דבר ומציל מיד היבש שלא יפסל ויש לסמוך על דבריהם מיום שני של חג ואילך שאין חיוב נטילת לולב בהן אלא מדברי סופרים¹¹⁵:

יא אע"פ שכל המינים של לולב¹¹⁶ שנקממו ראשיהן פסולין לפי שאין זה הדרור אבל הדם שנקמם ראשו¹¹⁷ אפילו נקמם גוף העץ¹¹⁸ של הדם עם עליו הרי זה כשר לפי שההדס כיון שהוא מרובה בעליו הרי עליו הנשארי חופין את מקום הקמימה ואין הקמימה ניכרת¹¹⁹ ויש חולקין¹²⁰ על זה ואומרים דאף הדם שנקמם ראשו דהיינו שנקמם ראש העץ¹²¹ עצמו שהעליו יוצאן ממנו כיון שראשו אינו מהודר הרי זה פסול ולפי דבריהם: אפילו אם לא נקמם ראשו אלא שהשלשה עלין שבראשו הן יבשים אע"פ שאשר כל עלין הן לחין ומהודרין מכל מקום כיון שהעליו שבראשו אינן מהודרין הרי זה פסול ויש להחמיר כדבריהם במקום שאפשר למצוא הדם אחר¹²² אבל אם אי אפשר למצוא אחד מותר לברך עליו¹²³ ולסמוך על סברא הראשונה:

¹⁰⁷ א. בשם הגהות (רא"מ סויתא) ויש מנהגי מכות. **מו** רא"ש שם ס"ב. ר"ן (ד, א) ד"ה נקמם. רמ"א ס"א. **מז** רא"ש שם ס"ד. בשם הל"י ישעת (פסקי ר"ד ל, ב). הובא בב"י ס"ד"ה נקמם. וראה רמב"ן שם. הובא במג"ד חסנה שם הל"י. לבוש ס"ב. מ"א ס"ק ז. מ"ו ס"ק א. **מח** דאביד (במשנת פ"ח ה"ה, תמים דעים ס"י רכח). בעל הפאר שם. ד"ה בנימנה שם. דרשב"א ו"ן במשנה שם ד"ה מתני. שו"ע שם דעה ה"ב (ויש פוסלים). **מט** ר"ן (ד, א) ד"ה נקמם (מ, ב) ד"ה מתני. רמ"א שם. מ"ו ס"ק א. וראה ערוך לקמן ס"י תרמו ס"ד. **נ** משא"כ לדברי הגהות שנקמם הל"י ביבש (ובפסקי המור ושו"ע שם בדעת ה"א) – ב"י ד"ה ג"ש הל"י, ביבש חרין (שם) ס"ד"ה ת"ר (ושהצטק דפוסל – ביבש בראשו – הוא לשנתו. נקמם ראשו). וכן ב"רמב"א ורא"ה (הפוסלים בנקמם, ב"ל) ל, א ד"ה ח"ל. לבוש שם (בדעה ה"ב). ועין אלה רבה ס"ק ז, בדעת הראב"ד. **נא** מ"מ פ"ח ח"ה. ח"א שם. לבוש שם. ס"ו ס"ק א. וראה גם לקמן ס"י תרמו ס"א (ומצוין לבאן). **נב** ד"ה השלם ס"י חב. הובא בגמרא דמה תעני. ב"ח ד"ה נקמם. מ"א ס"י תרמו ס"ק ז. וראה לעיל שם ס"ו וש"י.

לה ראב"ד שם. ד"ה שם. מור ולבוש ס"ו. **לו** ברייתא ל, א. לפירוש רש"י שם ד"ה שלשה. דעה הא' כמור ושו"ע ס"ח. **לז** רב חסדא בנמרא שם. מור ושו"ע שם. **לא** רא"ש פ"ג ס"י א' (לפי פירושו בתלכה ז). לבוש ס"ה. ובחלקן ס"י תרמו כ"א (לענין הוממו של אחרונ) וש"י. **לב** רש"י שם ד"ה ובראש. מ"ו ס"ק י. **לג** בחלקי ס"י וש"י. **לד** דאביד בתמים דעים ס"י רלב). ר"ן (ב) ד"ה ת"ר. דעה הא' בשו"ע ס"ט. **לז** בשם הרא"ש פ"ג ס"י י. דרשב"א שם ד"ה ת"ר, בשם הרא"ה. דעה ה"ב' בשו"ע שם. **מג** ערוך לעיל ס"י תרמה מ"ב וש"י. וראה לקמן ס"י תרמט סב"ד (דן הדמים יבשים בשעת הדרק). **מד** לענין לולב, לעיל ס"י תרמה ס"י. לענין ערבה, לקמן ס"י תרמו ס"ד. ועי' לקמן ס"י תרמט ס"ו. לענין אחרונ. **מה** ר"ש בחסנה לר, ב, וכר"י אב"י שמואל בגמרא שם, לפי הר"ף (ל"ג ב). ערוכ"פ פ"ח ה"ה. רמב"ן (מלכות) שם, תשבות ופקמן להראב"ד ס"י ז). רא"ש פ"ג ס"א ס"א וס"ה. מור. שו"ע ס"י וס"י דעה הא' (בתם). דרכי משה

הלכות לולב תרמורתרמו

שלמא

יב דרך עין ההרס לגדל פרי הדיומה לענבים¹ ואם יש באורך שיעור ההרס שהוא שלשה מפחים² כל כך ענבים הללו יותר ממנין העליון הגדלון באורך זה הרי זה פסול³ אפילו מיום שני ואילך⁴ לפי שענבים הללו דרך מראהן להיות שתור או אדום⁵ וההרס מראהו ירוק והרי זה כמנומר⁶ ואין זה הידור⁷ לפיכך אם היה מראה הענבים הללו ירוק כמראה ההרס כשר אפילו ביום ראשון אע"פ שהן מרובין מעליו⁸:

יג ואפילו אם היו אדומות או שחורות והיו מרובות על העליון ומיעט אותם דהיינו שלקטו והסירו מקצתן מההרס עד שהיו העליון מרובין על הענבים⁹ בין שמיעטן מערב יום טוב בין שעבר ומיעטן ביום טוב הרי זה כשר¹⁰ ומותר לברך עליו לכתחלה¹¹ אבל לכתחלה אסור למעטן ביום טוב¹² אף על פי שמותר לתלוש פירות בשבת מעטף התלוש מהאילן מערב שבת כמ"ש בסמ"ח¹³ מכל מקום כיון שעל ידי תלישה זו מתכשר ההרס למצותו¹⁴ הרי זה כמתקן כלי ביו"ט¹⁵ ואפילו אם הוא אינו מתכוין כלל להכשיר את ההרס אלא כוונתו לאכול את הענבים מ"מ הרי על כרחו מתכשר ההרס ונעשה כלי ע"י תלישה זו והרי זה כעין פסיק רישיה ולא ימות¹⁶ שנתבאר כס"י ש"כ¹⁷ ע"ש:

יד כמה דברים אמורים כשהוא צריך להרס הוזה שאין לו הרס אחר אבל אם יש לו הרס אחר ואינו צריך כלל להרס הוזה מותר לו לתלוש הענבים כדי לאלכן ביו"ט¹⁸ ואע"פ שעל ידי זה מתכשר ההרס ונעשה כלי מכל מקום כיון שהוא בעצמו אינו צריך להרס הוזה כלל הרי לא תקן כלום¹⁹:

תרמ"ז דיני ערבה וכו' סעיפים:

א ערבי נחל האמור בתורה הוא מין ידוע הנקרא כנ"ה וזה סימנו קנה שלו הוא אדום²⁰ ואפילו בעירו ירוק אדם יוצא בו ידי חובתו²¹ לפי שסופו להיות אדום כשתגיע עליו החמה²² ועלה שלו אינו עגול אלא הוא משוך כנחל ופיו של העלה²³ דהיינו חרוו הוא חלוק ואינו עשוי פנימות פנימות²⁴ ורוב מין זה הוא גדל על נחלי מים ולכן נקרא מין זה ערבי נחל ואפילו מיעוטו הגדל במדבר ובהרים נ"כ הוא כשר²⁵ למצות ערבה שבלולב כיון שיש בו כל סימנים הללו²⁶:

(דניא לטלאתה). לעיל סי' שנו סי"ז (בסכין חיוב) סי' תקד ק"א ס"ק ד.
סח נגרא שם ורש"י ד"ה שלקטן, לבוש שם. מ"א ס"ק ב.
סט מעוף כד.
 ע נחרא שם. מגיד משנה ברע"ה הרמב"ם שם. לבוש שם. מ"ז ס"ק ה. מ"א שם.
עא ורש"י שם ד"ה לא צריכא. תוס' שם סד"ה מודה (בשם רש"י), ובכתובות ג' א ד"ה היא (בתרויזן הב').
 וראה ערוך לעיל סי' שבה ס"ב.

סימן תרמ"ז

- א** רמב"ם פ"ז הל"ג מור ושוריע ס"א.
- ב** נחרא דל, א. רמב"ם שם. מור ושוריע שם.
- ג** ב"י ד"ה נקרינן רמ"א ס"א.
- ד** ב"י שם. לבוש ס"א. מ"ז ס"ק א.
- ה** נגרא שם. מור ושוריע שם.
- ו** רש"י שם ד"ה ופיה חלק לבוש שם.
- ז** רמב"ם שם. ראש פ"ז סי"ג. מור ושוריע שם.
- ח** לבוש שם.

- גג** רש"י במשנה לג, ב ד"ה ענביו.
- נד** כדלעיל סי' וש"י.
- נה** חשונה שם. מור ושוריע ס"ב.
- נו** ברוך הבית סוף הסי'. מ"א ס"ק ד. וככל פסולי הדר שפסולין כל שבועה, כדלעיל סי' תרעט סי"ג וראה שם ס"ז.
- נז** לענין שעת הדיק.
- נח** נגרא לר, ב. מור ושוריע שם.
- נח** נגרא שם. דין מנומר ראה לקמן סי' תרע"ח סכ"ו.
- נט** רש"י שם ד"ה מנומר יא, ב ד"ה עבר. לבוש ס"ז. מ"א שם (אף כשהם במקום א').
- ס** נחרא שם. מור ושוריע שם.
- סא** חשונה לר, ב. מור ושוריע שם.
- סב** נגרא לר, ב. מור ושוריע שם.
- סג** נגרא לקמן סי' תרעט ס"ה. לעיל סי' תג ס"ב.
- סד** משנה שם. מור ושוריע שם.
- סה** מעוף ד.
- סו** רש"י ד"ה מתקן.
- סז** נגרא שם (קא מתקן). רמב"ם פ"ה הל"ה ושוריע שם (כמתקן). וראה תוס' שבת ק"א א סד"ה לא (דלא אסור אלא מרובין). רבנו מנחם שם (משום שבת). לבוש שם